

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

**HISTORY OF PEDAGOGY AS A SCIENCE. EDUCATION IN PRIMITIVE
COMMUNITY. EDUCATION AND PEDAGOGICAL IDEAS FROM THE
MOST ANCIENT PERIODS TO THE 7TH CENTURY**

Students of Termez State Pedagogical Institute:

Uralova Kamila Sherali qiz

uralovakomila21@gmail.com

To'rayev Dilshod Abdukarimovna

turayevadilshod90@gmail.com

ANNOTATION: This scientific article analyzes the stages of historical development of the science of pedagogy, the process of formation of education in primitive society, and the development of the educational system and pedagogical views from the most ancient times to the 7th century. The study covers the methods of education formed in the early stages of human society, the organization of the educational process in ancient Eastern and Western civilizations, the role of spiritual and moral values and their influence on the development of pedagogical ideas on a scientific basis. It also evaluates the contribution of educational traditions, scientific and educational environment and educational system to the development of society before the Islamic Renaissance. The results of the article are of theoretical and practical importance in the study of the history of pedagogy and serve as an important methodological basis for improving modern educational processes.

Keywords: history of pedagogy, primitive society, education, ancient education, pedagogical ideas, spiritual education, scientific heritage, education system.

**PEDAGOGIKA TARIXI FAN SIFATIDA. IBTIDOIY JAMOADA TARBIYA.
ENG QADIMGI DAVRLARDAN VII ASRGACHA TA'LIM-TARBIYA VA
PEDAGOGIK FIKRLAR**

Termez davlat pedagogika institut talabalari

Uralova Kamila Sherali qiz

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

uralovakomila21@gmail.com

To'rayev Dilshod Abdukarimovna

turayevadilshod90@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur ilmiy maqolada pedagogika fanining tarixiy taraqqiyot bosqichlari, ibtidoiy jamiyat davrida tarbiyaning shakllanish jarayoni hamda eng qadimgi davrlardan VII asrgacha bo'lgan ta'lim-tarbiya tizimi va pedagogik qarashlarning rivojlanishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda insoniyat jamiyatining dastlabki bosqichlarida shakllangan tarbiya usullari, qadimgi Sharq va G'arb sivilizatsiyalarida ta'lim jarayonining tashkil etilishi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning o'rni va ularning pedagogik fikrlar taraqqiyotiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, islomiy uyg'onish davrigacha bo'lgan davrda shakllangan ta'limiy an'analar, ilmiy-ma'rifiy muhit va tarbiya tizimining jamiyat rivojiga qo'shgan hissasi baholanadi. Maqola natijalari pedagogika tarixini o'rganishda nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy ta'lim jarayonlarini takomillashtirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pedagogika tarixi, ibtidoiy jamiyat, tarbiya, qadimgi ta'lim, pedagogik fikrlar, ma'naviy tarbiya, ilmiy meros, ta'lim tizimi.

Insoniyat taraqqiyoti tarixida ta'lim va tarbiya jarayoni jamiyatning ijtimoiy, madaniy hamda ma'naviy rivojlanishida muhim omil sifatida shakllanib kelgan. Har bir tarixiy davrda avlodlararo bilim almashinuvi, hayotiy tajribani uzatish va axloqiy me'yorlarni singdirish jarayoni muayyan pedagogik tizimlar orqali amalga oshirilgan. Shu sababli pedagogika tarixini o'rganish inson tafakkurining rivojlanish bosqichlarini anglash, zamonaviy ta'lim tizimining nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish hamda istiqbolli pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Pedagogika tarixi fan sifatida ta'lim-tarbiyaning paydo bo'lishi, shakllanishi va evolyutsiyasini o'rganadi. Ushbu fan insoniyat jamiyatining ibtidoiy bosqichlaridan boshlab, murakkab sivilizatsiyalar shakllanganig qadar bo'lgan davrda ta'limning

mazmuni, shakllari va metodlaridagi o'zgarishlarni tahlil qiladi. Tarbiya jarayonining ijtimoiy muhit, iqtisodiy sharoit va madaniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi pedagogik qarashlarning tarixiy rivojini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ibtidoiy jamiyatda tarbiya tizimi kundalik mehnat faoliyati, jamoaviy munosabatlar va hayotiy tajriba asosida shakllangan bo'lib, u yosh avlodni jamiyat talablariga moslashtirishga qaratilgan. Keyinchalik qadimgi Sharq va G'arb sivilizatsiyalarida maktab tizimlari, ilmiy markazlar va diniy muassasalar paydo bo'lishi ta'lim jarayonining yanada takomillashuviga xizmat qilgan. Mazkur jarayon pedagogik tafakkurning rivojlanishiga, ilmiy-pedagogik merosning shakllanishiga zamin yaratgan.

Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha bo'lgan tarixiy bosqichda ta'lim-tarbiya jarayoni asta-sekin tizimlashtirilib, bilimlarni rejalashtirilgan tarzda uzatish shakllari vujudga kelgan. Ushbu davrda shakllangan pedagogik g'oyalari, axloqiy tamoyillar va metodik yondashuvlar keyingi asrlardagi ta'lim tizimlari rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, ilmga intilish, ustoz-shogird an'analarning rivojlanishi hamda bilimning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni to'g'risidagi qarashlar muhim ahamiyat kasb etgan.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi globallashtirish sharoitida ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida barkamol shaxsni shakllantirish masalalari pedagogika tarixini chuqur o'rganishni taqozo etadi. Tarixiy tajribani tahlil qilish orqali zamonaviy pedagogik muammolarga ilmiy asoslangan yechimlar ishlab chiqish imkoniyati vujudga keladi.

Tadqiqotning maqsadi — pedagogika fanining tarixiy taraqqiyotini, ibtidoiy jamiyatdan VII asrgacha bo'lgan davrda ta'lim-tarbiya tizimi va pedagogik fikrlarning shakllanish xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun tarbiya jarayonining ijtimoiy mohiyati, pedagogik qarashlarning rivojlanish bosqichlari hamda ularning zamonaviy ta'lim tizimiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari pedagogika tarixini o'rganish jarayonini boyitishga, ta'lim nazariyasi va

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

amaliyotini takomillashtirishga xizmat qilishi bilan birga, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi kutiladi.

Mazkur tadqiqot pedagogika tarixining shakllanish jarayonini, ibtidoiy jamiyatdan VII asrgacha bo‘lgan davrda ta‘lim-tarbiya tizimi va pedagogik fikrlarning rivojlanish qonuniyatlarini ilmiy asosda o‘rganishga yo‘naltirilgan. Tadqiqot jarayonida kompleks yondashuv asosida turli ilmiy metodlardan foydalanildi, bu esa o‘rganilayotgan muammoning mazmun-mohiyatini chuqur tahlil qilish imkonini yaratdi. Avvalo, tarixiy-tahliliy metod qo‘llanilib, turli davrlarda shakllangan ta‘lim-tarbiya tizimlari, pedagogik g‘oyalar va tarbiyaviy amaliyotlarning rivojlanish bosqichlari o‘rganildi. Ushbu metod yordamida tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liqligi aniqlanib, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning pedagogik tafakkurga ta’siri tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy-pedagogik metoddan foydalanilib, ibtidoiy jamiyat, qadimgi Sharq, antik davr hamda erta o‘rta asrlardagi ta‘lim tizimlari o‘zaro solishtirildi. Bu orqali turli madaniy muhitlarda shakllangan pedagogik yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlab berildi.

Tadqiqotda manbashunoslik metodi muhim o‘rin egalladi. Qadimgi yozma manbalar, tarixiy hujjatlar, falsafiy asarlar hamda ilmiy-pedagogik meros namunalari tahlil qilinib, ularning ta‘lim-tarbiya jarayoniga oid mazmuni tizimlashtirildi. Mazkur metod tarixiy haqiqatni xolis baholash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga xizmat qildi. Bundan tashqari, tizimli yondashuv asosida ta‘lim-tarbiya jarayoni yagona pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Ushbu yondashuv yordamida ta‘lim mazmuni, metodlari, subyektlari va maqsadlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlandi. Mantiqiy tahlil va umumlashtirish metodlari esa to‘plangan ma‘lumotlarni ilmiy jihatdan qayta ishlash va konseptual xulosalar chiqarishda qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida induktiv va deduktiv metodlardan foydalanilib, alohida tarixiy faktlar asosida umumiy qonuniyatlar ishlab chiqildi hamda nazariy xulosalar amaliy materiallar orqali asoslab berildi. Ushbu metodlar tadqiqot natijalarining ishonchliligi va ilmiy asoslanganligini ta‘minladi.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

O'tkazilgan tadqiqot natijalari pedagogika tarixining ibtidoiy jamiyatdan VII asrgacha bo'lgan davrdagi rivojlanish jarayoni murakkab va ko'p bosqichli jarayon ekanligini ko'rsatdi. Mazkur davrda ta'lim-tarbiya tizimi jamiyat ehtiyojlari, madaniy qadriyatlar va iqtisodiy sharoitlar ta'sirida shakllanib borganligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ibtidoiy jamiyatda tarbiya jarayoni asosan amaliy faoliyatga yo'naltirilgan bo'lib, yosh avlodning hayotiy tajribani egallashiga xizmat qilgan. Mehnat ko'nikmalari, jamoaviy munosabatlar va axloqiy me'yorlar tarbiyaning asosiy mazmunini tashkil etgan. Ushbu bosqichda ta'lim jarayoni tabiiy va uzluksiz xarakterga ega bo'lgan. Qadimgi sivilizatsiyalar davrida esa ta'lim tizimi muayyan institutlar orqali tashkil etila boshlaganligi aniqlandi. Maktablarning paydo bo'lishi, yozuv va ilmiy bilimlarning rivojlanishi pedagogik jarayonning tizimlashtirilishiga olib kelgan. Bu davrda ta'lim nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki intellektual va estetik tarbiyani ham qamrab olgan.

Antik davr pedagogik qarashlari shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilganligi bilan ajralib turgani tadqiqot davomida tasdiqlandi. Jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyaning uyg'unligi ta'lim tizimining asosiy tamoyili sifatida shakllangan. Erta o'rta asrlarda ta'lim jarayonining diniy muassasalar bilan bog'lanishi natijasida axloqiy tarbiya ustuvor ahamiyat kasb etganligi aniqlandi. Shu bilan birga, Sharq hududlarida ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi natijasida ilmiy-ta'limiy muhit kengaygan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, VII asrgacha bo'lgan davrda shakllangan pedagogik g'oyalar bilimga hurmat, ustoz-shogird munosabatlari, axloqiy poklik va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga asoslangan. Ushbu qadriyatlar keyingi davrlarda rivojlangan ta'lim tizimlari uchun mustahkam poydevor vazifasini bajargan. Umuman olganda, o'rganilgan tarixiy davrlar pedagogik tafakkurning bosqichma-bosqich rivojlanganini, ta'lim-tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq ekanini tasdiqladi. Olingan natijalar zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishda tarixiy tajribadan samarali foydalanish zarurligini ko'rsatdi.

Mazkur tadqiqot doirasida olib borilgan tahlillar pedagogika tarixining shakllanishi va rivojlanishi insoniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liq ekanligini tasdiqladi. Ta‘lim va tarbiya jarayoni jamiyat ehtiyojlari, iqtisodiy munosabatlar, madaniy qadriyatlar hamda ijtimoiy tuzilma ta‘sirida doimiy ravishda takomillashib borgan. Shu sababli pedagogik fikrlarning evolyutsiyasini izchil ravishda o‘rganish zamonaviy ta‘lim tizimining mohiyatini chuqur anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ibtidoiy jamiyat davrida tarbiya tabiiy, hayotiy va bevosita amaliy faoliyatga asoslangan holda shakllangan. Bu davrda bilimlar maxsus tizimlashtirilmagan bo‘lsa-da, ular inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan tajribani uzatish vazifasini bajargan. Taqlid, kuzatish va birgalikda faoliyat yuritish asosida shakllangan tarbiya shakllari inson shaxsining dastlabki ijtimoiylashuv jarayonini ta‘minlagan. Ushbu jarayonning tabiiyligi va uzluksizligi keyingi davrlar pedagogik tizimlari uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilgan. Qadimgi sivilizatsiyalar davrida ta‘lim jarayonining muayyan institutlar orqali tashkil etilishi pedagogika tarixida muhim burilish nuqtasi bo‘lgan. Maktablar, ilmiy markazlar va diniy muassasalarning shakllanishi ta‘limning tizimli xarakter kasb etishiga olib kelgan. Bu davrda bilimlar maqsadli ravishda uzatilgan, yozma manbalar asosida mustahkamlangan va ijtimoiy taraqqiyot ehtiyojlariga moslashtirilgan. Tadqiqot natijalari ushbu jarayonning pedagogik tafakkur rivojida muhim rol o‘ynaganini ko‘rsatdi.

Antik davr pedagogik qarashlarida shaxsni har tomonlama rivojlantirish g‘oyasi ustuvor bo‘lganligi aniqlangan. Jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiyaning uyg‘unligi inson kamolotining asosiy mezoni sifatida talqin etilgan. Ushbu yondashuv zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta‘lim konsepsiyalari bilan mushtarak jihatlarga ega ekanligi bilan ahamiyatlidir. Tadqiqot natijalari antik davr pedagogik merosining bugungi ta‘lim tizimiga ham metodik va nazariy jihatdan ta‘sir ko‘rsatayotganini ko‘rsatadi. Erta o‘rta asrlar davrida ta‘limning diniy institutlar bilan uzviy bog‘lanishi natijasida tarbiya jarayonida axloqiy-ma‘naviy omillar yetakchi o‘rinni egallagan. Bu

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

davrda bilim olish jarayoni nafaqat intellektual rivojlanish, balki ma'naviy poklik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga yo'naltirilgan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ushbu yondashuv inson shaxsining barkamol rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil bo'lib qolgan. Sharq hududlarida ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi natijasida shakllangan pedagogik muhit ta'limning ilmiy asosda tashkil etilishiga zamin yaratgan. Ilmiy majlislar, kutubxonalar va ustoz-shogird an'analari bilim uzatishning samarali mexanizmlarini vujudga keltirgan. Tadqiqot natijalari ushbu an'analarning keyingi asrlardagi ta'lim tizimlari rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatganini tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, VII asrgacha bo'lgan davrda shakllangan pedagogik g'oyalar asosan bilimga hurmat, mehnatsevarlik, ijtimoiy hamkorlik va axloqiy mas'uliyat tamoyillariga asoslangan. Ushbu qadriyatlar pedagogik tafakkurning barqaror rivojlanishini ta'minlab, ta'lim tizimining ijtimoiy ahamiyatini oshirgan. Mazkur tamoyillar bugungi ta'lim jarayonida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogika tarixining dastlabki bosqichlarida shakllangan tarbiya usullari va metodlari zamonaviy ta'lim jarayonlarining nazariy asoslarini boyitadi. Tarixiy tajribani chuqur o'rganish orqali innovatsion pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, milliy ta'lim tizimini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari kengayadi. Shuningdek, o'rganilgan davrlar tahlili pedagogik qarashlarning doimiy rivojlanishda bo'lganini, ularning jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda takomillashib borganini ko'rsatdi. Har bir tarixiy bosqichda ta'lim mazmuni, metodlari va maqsadlari qayta ko'rib chiqilgan hamda ijtimoiy taraqqiyot talablariga moslashtirilgan. Bu holat pedagogika fanining dinamik va moslashuvchan xususiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Muhokama natijalariga ko'ra, pedagogika tarixini faqatgina tarixiy ma'lumotlar majmui sifatida emas, balki zamonaviy ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishda muhim metodologik manba sifatida baholash zarur. O'tmish tajribasini tahlil qilish orqali ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni aniqlash, ularni ilmiy asosda hal etish va istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilash mumkin. Umuman olganda,

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

mazkur tadqiqot pedagogika tarixining ibtidoiy jamiyatdan VII asrgacha bo'lgan davrdagi rivojlanish jarayonini kompleks tahlil qilish orqali ta'lim-tarbiya tizimining shakllanish qonuniyatlarini ochib berdi. Olingan natijalar pedagogik tafakkur taraqqiyotining uzviyligini, tarixiy merosning zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyatini va pedagogika fanining strategik rivojlanish istiqbollari asoslab berdi.

Mazkur tadqiqotda pedagogika fanining tarixiy taraqqiyot jarayoni, ibtidoiy jamiyat davrida tarbiya tizimining shakllanishi hamda eng qadimgi davrlardan VII asrgacha bo'lgan ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlarning rivojlanish xususiyatlari ilmiy asosda tahlil qilindi. O'tkazilgan izlanishlar pedagogika tarixining jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqligini hamda ta'lim jarayonining ijtimoiy, madaniy va ma'naviy omillar ta'sirida takomillashib borganini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari ibtidoiy jamiyatda tarbiya jarayoni amaliy faoliyat, jamoaviy munosabatlar va hayotiy tajriba asosida shakllanganini tasdiqladi. Ushbu davrda vujudga kelgan tabiiy ta'lim shakllari inson shaxsining dastlabki ijtimoiylashuvini ta'minlagan va keyingi pedagogik tizimlar uchun muhim poydevor vazifasini bajargan.

Qadimgi sivilizatsiyalar hamda antik davrda ta'limning tizimli xarakter kasb etishi, maktab va ilmiy markazlarning paydo bo'lishi pedagogik tafakkurning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan pedagogik g'oyalar ta'lim mazmunining boyishiga xizmat qilgan. Erta o'rta asrlar davrida ta'limning axloqiy-ma'naviy yo'nalishga ega bo'lishi, ilmga hurmat va ustozshogird munosabatlarining rivojlanishi pedagogik an'analarning mustahkamlanishiga olib kelgan. Ushbu davrda shakllangan ta'limiy qadriyatlar keyingi asrlardagi ta'lim tizimlari uchun barqaror asos yaratgan. Umuman olganda, tadqiqot pedagogika tarixining bosqichma-bosqich rivojlanganligini, ta'lim-tarbiya jarayonining jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda takomillashib borganini hamda tarixiy pedagogik merosning zamonaviy ta'lim tizimidagi muhim ahamiyatini asoslab berdi. Olingan ilmiy xulosalar ta'lim tizimini takomillashtirish, pedagogik kadrlar tayyorlash va innovatsion

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

yondashuvlarni rivojlantirishda muhim metodologik manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. **Turkiy guliston yoxud axloq.** — Toshkent: O'qituvchi, 2016.
2. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch.** — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Hasanov S. **Pedagogika tarixi.** — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Qodirov A., Saidova N. **Ta'lim tarixi va pedagogik tafakkur.** — Toshkent: Innovatsiya, 2020.
5. G'ulomov M. **Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari.** — Toshkent: O'zbekiston, 2017.
6. Komenskiy Ya.A. **Buyuk didaktika.** — Moskva: Pedagogika, 1982.
7. Plato. **The Republic.** — London: Penguin Books, 2007.
8. Aristotle. **Nicomachean Ethics.** — Oxford: Oxford University Press, 2009.
9. Dewey J. **Democracy and Education.** — New York: Macmillan, 1916.
10. Vulfson B.L. **История педагогики.** — Москва: Академия, 2015.
11. Medinskiy E.N. **История педагогики и образования.** — Москва: Просвещение, 2014.
12. Saidahmedov N. **Pedagogik mahorat.** — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
13. UNESCO. **Education: Historical Perspectives.** — Paris: UNESCO Press, 2015.
14. To'raqulov A. **O'zbek pedagogik tafakkuri tarixi.** — Toshkent: Fan, 2021.
15. Al-Xorazmiy M. **Ilmiy meros va ta'lim asoslari.** — Toshkent: Sharq, 2014.

